
Határesetek – közelítő távolodók. Ignotus, Krúdy, Füst Milán és Karinthy

(Kiteregetés – a magyar pszichoanalitikus centrifugából)¹

Border-line cases – oncoming divergents. Ignotus, Gyula Krúdy, Milán Füst and Frigyes Karinthy

(Ventilation from the Hungarian psychoanalytic spin-drier)

Hárs György Péterdr. PhD.

Pécsi Tudományegyetem, MTA Pszichológiai Intézet

harsgyp@gmail.com

Initially submitted September 10, 2014; accepted for publication November 02, 2014

Abstract:

One of the main features of Hungarian psychoanalysis in the first decades of the last century is its close connection with the literary journal *Nyugat* and its authors. More of our well-known writers came in contact with psychoanalysis and psychoanalysts – as patients, friends and as „layman” theorists. The theme of this paper is the „psychoanalytical” work of Ignotus, Gyula Krúdy, Milán Füst and Frigyes Karinthy and the change of their attitude to psychoanalysis and analysts, which had personal and historical causes as well. Unfortunately, psychoanalysts did not appreciate the often new and thought-provoking ideas of the writers, concerning e.g. the psychic apparatus or the psychology of animals.

Keywords: Hungarian Psychoanalytical Association, *Nyugat*, writers, Ferenczi, animals, Psychic apparatus

Kulcsszavak: Magyarországi Pszichoanalitikai Egyesület, *Nyugat*, írók, Ferenczi, állatok, lelki apparátus

---

1. *Centri.* Írásom tárgya néhány, a pszichoanalízis perifériájára szorult gondolkodó, akiket igazából sohasem fogadott el és be a „szakma”. Mindannyian író emberek voltak, mindannyian kötődtek valamilyen módon a *Nyugat* folyóirathoz, mindannyian kapcsolatban álltak a korabeli magyar – néha külföldi – pszichoanalitikusokkal is, és mindannyiuk viszonyulása a pszichoanalízishez többször is megváltozott. Emellett mindannyiknak voltak

---

¹ Elhangzott rövidebb változatában Budapesten, 2013. október 11-én, a Magyar Pszichoanalitikus Egyesület XX., centenáriumi konferenciáján.

eredeti elgondolásai, amelyek – „helyiértéküktől” függetlenül – megtermékenyítőleg hathattak volna, vagy éppen hathatnának ma is a pszichoanalízisre.

A pszichoanalízis és a pszichoanalitikus mozgalom kezdetektől fogva egyfajta centrifugaként működött – és így működik jobbra ma is. Pontosabban, olyan centrifugaként, amely maga körül is centripetális és centrifugális erőket fejt ki. Be- és fölszívó hatása túlterjedt és ma is túlterjed körülhatárolt, noha zárható-nyitható doboza kemény (szakmai) fémkeretein, és sodrásába akarva-akaratlan beszippant kívülállókat is. Magába szippantja – irodalmi, művészi és egyéb „civil” – környezetéből, akit forgása, forrongása megérint, mégsem hagyja teljességgel elegedni azokkal a tisztára mosott, professzionális ruhadarabokkal, amelyek majd, noha gyűrötten és kifacsartan kissé, félszárazan, mégis hordhatóan kerülnek ki belőle és tovább a tudomány szárítójára. Később van, amelyiket élére is vasalják. Ugyanakkor, a beléje sodródottak gondolataiból, mint feleslegesnek ítélt vagy észre sem vett, az állandó nagy(ön)mosás során e centrifugából sok minden a felesleges vízzel együtt távozik is, s a dobban csak a tiszta, bár kifacsart és szagtalanított, továbbhordható ruhák maradnak.

Nem, a laikusok legfeljebb megszagatva, színevesztetten, ha megússzák – tisztában vagyok a képzavarral – ezt a kalandot. S miközben a centrifugából ömlik, vagy éppen csordogál a víz, mintegy melléktermékként is táplálva a tudomány és a hétköznapiok Thalassáját, ebben a kijövő anyagban annak már minden forrása össze- és elkeveredett, szétválaszthatatlanul. Ha van is benne valami – kevés – abból, amit a centrifuga a laikusokból ki- és belepréselt, azt vagy lényegtelennek tekintjük vagy nem komolyan kimutathatónak. A pszichoanalitikusok mintha viszolyognának az elegyedéstől, nemcsak az idegen, civil elemeket, de még azok gondolatait sem szívesen engedik maguk közé. Olyasfajta gépezet ez, amely egyszerre maga a centrifuga, hideg fémburkolatával, amely mereven és szilárdan válaszfalként áll a külvilág és a centrifuga bensőséges világa között; maga a centripetális erő, amely mégiscsak középpontja felé húz mindent, ami hozzá közel kerül, majd egymáshoz és egymásba préseli; maga a centrifugába töltődött tartalom, amely, érkezzon bárhonnét is egyedileg, onnantól legfőbb jellemzője az lesz, hogy ugyanazon működésmód alanyává és részévé vált; és végül maga a centrifugális hatásnak köszönhetően a külső környezetbe visszaengedett „felesleges” lötyty is, ami a mindennapi ember szavajárásába is beivódik (Ödipusz-komplexus, elfojtás, libidó stb.), és ami fölszívódik vagy átpárolog az úgynevezett tágabb tudományos kontextusba.

Akik és amik a szárítóra kerülnek, azokból készül a pszichoanalízis holt isteneinek Pantheonja vagy élettelen panoptikuma. A többiek, akiket menet közben kidobnak a centrifugából, vagy maguktól repülnek ki belőle, egyszerűen félrevetik – legfeljebb egy szelektív gyűjtőt, ha megérdemelnek vagy kiérdemelnek. S a másik „kimeneti” oldalon ott az a bizonyos Thalassa, egy parttalan tengerré szélesedő szégyenlős kis csatornája az arctalanul és sokszor arcátlanul úszó tudományosságnak és tudománytalanságnak – és a közbeszédnek.

Nos, ebbe a centrifugába került be – sokak mellett – Magyarországon a múlt század elején például Ignóty, Krúdy, Füst Milán és Karinthy is. Bár törekszem arra, hogy külön tárgyaljam őket, életük, munkásságuk és a pszichoanalízishez való kapcsolódásuk – ez elsősorban Ferenczi személye miatt – több ponton összefügg. Ezért természetesen lesznek a szövegben áthallások, utalások, tematikai és mentalitásbéli egyezések.

I

gnotus nem csupán alapító – és akkor az egyetlen tisztséget nem viselő – tagja volt a Magyar Pszichoanalitikai Egyesületnek, de Freud kiváló fordítója és értője, és Ferenczi barátja is. Saját analitikus vonatkozású írásai pedig sajátos arcát mutatják a pszichoanalízisnek.²

Krúdy Gyula, szintén Ferenczi barátja, de Lévy Lajosé is, aki kezelőorvosa is volt, elsősorban a maga *Álmoskönyvével* hozta vagy hozhatta volna a freudi álomelmélet új értelmezési kontextusát. Tisztes és egyben tiszteletreméltó távolságtartásába belejátszottak a történelmi események is.³

Füst Milán, a tőle megszokott módon, a sértődöttség attitűdjével viseltetett mindennel és mindenkivel, így a pszichoanalízissel és az analitikusokkal szemben is. Egyetlen kivételt lehet említeni, Georg Groddecket, akiről csakis az elismerés hangján beszél. Groddeck orvosa és barátja is volt egyben. Viszont Ferenczi és Róheim Géza – meg persze mások is – Füst maró iróniájának tárgyai lettek. Viszont Füst saját „pszichológiája”, bizonyára Groddeck hatására is, korát meghaladóan túllépett a freudi személyiségstruktúrára.⁴

Hasonlót mondhatunk Karinthyról is, akinek a nevét elsősorban a *Capillária* kapcsán szokták együtt emlegetni Ferenczi *Thalassájával*, azt viszont kevésbé szokás hangsúlyozni, hogy Karinthy egyrészt elmozdult egy analitikus szociálpszichológia felé, másrészt – leghangsúlyosabban az *Én és Énke* című művében – Füst-höz hasonlóan szintén fölvezetett egy új és összetettebb személyiségstruktúrát. Az máig tisztázatlan, hogy valóban belekezdett-e analízisbe Ferenczivel, de az tény, hogy szándékában állt analizáltatni magát⁵, és az is tény, hogy problémáit megosztotta vele.⁶

Írásomban kitérek arra is, hogy a tárgyalt szerzők milyen feltételezhető okokból közelítettek, majd távolodtak el, időnként többször is, a pszichoanalízistől.

Már a fentebbiek miatt sem árt néha kitergetni a „szennyest” is a pszichoanalitikus centrifugából.

2. *Ignotus*. Kezdjük talán Ignotusszal. Ignotus és Freud kapcsolata – amennyiben a „hivatalos bemutatást” értjük ezen – az 1913-as évre nyúlik vissza⁷, de Ignotusszal Freud már 1910-ben találkozott Ferenczi egyik levelében.⁸ De korábról is ismerhette, mert Ferenczi már egy 1908-ban (Freuddal való megismerkedésének évében!) írott tanulmányában hivatkozik a „magyar íróra”: „Itt említem fel, hogy egy jeles magyar író (Ignotus), úgy látszik, felfedezte az álomferdítés és álombéli censura tényét, bizonyosság reá a következő verstöredéke:

’mint az ember, gyáva álma is.
Az élet úgy megtöri és veri,
Hogy üdvét megálmodni sem meri.’

(Azokkal szemben, a kik gúnyos kicsinyléssel néznek le orvosi tekintélyük magasságából a belletristikára, hangsúlyoznom kell, [...] hogy az individualpsychologia forrasmunkáit nem az

² Ld. bővebben Hárs, 2010a.

³ Ld. bővebben Hárs, 2010b, 2010c, 2012.

⁴ Ld. bővebben Hárs, 2008a.

⁵ Ld. bővebben Hárs, 2013a.

⁶ Ld. bővebben Hárs, 2013b.

⁷ Ld. Freud – Ferenczi: 2002, 225. o.

⁸ Ld. Freud – Ferenczi: 2000, 278. o.

orvosi, hanem a szépirodalmi könyvtárban találhatjuk meg.)” (Ferenczi, 1991, 31. o.) A szöveget Freud németül megkapta. A Freud – Ferenczi levelezés 1919-ben említi utoljára Ignótus nevét.⁹ Azonban külföldi tartózkodásai során is dokumentálhatóan kapcsolatban – noha lazább kapcsolatban – maradt mind Freuddal, mind pedig Ferenczivel.

A Freud *Önéletrajzához* írott utószavaiból¹⁰ és a Freud nyelvének szentelt, 1930-as kötetben való szerepléséből¹¹ kitűnik, hogy Ignótust elsősorban Freud személyisége és – íróként és fordítóként ez érthető – attól elválaszthatatlan nyelvezete érdekelte. Ignótus a pszichoanalízis népszerűvé válásának egyik okát éppen Freud írói tehetségében látta. Míg Ignótus és Freud kapcsolata intenzívnek talán igen, de barátinak semmiképpen sem tekinthető, addig Freud barátjával, Ferenczivel, aki Freudhoz elvezette, Ignótus igencsak meghitt viszonyt ápolt. Barátok voltak, s talán éppen ezen siklott ki Ignótus Ferenczi által megkezdett analízise is. Ignótus szerint éppen a befejezetlenség miatt maradhattak meg továbbra is barátoknak¹².

Ferenczi írásaiból és Freuddal való levelezéséből kitűnik, hogy Ignótus a magyarországi analitikus mozgalom gyakorlati kérdéseinek vonatkozásában sokszor tanácsadója is volt¹³ és új elméleteinek első kritikus meghallgatója¹⁴, írásainak stilisztikai bírója¹⁵. Ferenczi neki köszönhette írásmódjának kifinomulását és a Thalassa-elmélet végső gondolati formába öntését.¹⁶ S éppen ez – az 1915-ben még csak tervezett – Ferenczi-mű lesz majd az, ami Ignótusra a legnagyobb hatást gyakorolja, amelyben a leginkább látja megtestesülni Ferenczi gondolatainak eredetiségét, újszerűségét és érvényességét. És éppen ez, a Ferenczi által kijelölt út lesz az, amelyen elindulva Ignótus megfogalmazza a saját sajátos pszichoanalitikus gondolatait.

Annyit leszögezhetünk, hogy a pszichoanalízist Ignótus differenciáltan kezelte, ezt az első Freud-utószóban általa leírtak is igazolják, semmiképpen sem tekinthető ortodoxnak, és nem vádolható meg azzal, hogy a *Nyugatba* ne fogadta volna be a többi pszichoanalitikus irányzatot.¹⁷ Ignótus egyébként is Adler bűvöletében indult el a pszichoanalízis felé, Freud tanai csak később érintették meg.¹⁸ A *Nyugatban* jelentetett meg írásokat individuálpszichológusokról (Adlerről, Kulcsárról, Székelyről) és aktív analitikusokról (Gartnerről, Szinetárról), illetve könyveikről is. És írtak a lapba adleristák (Székely, Brachfeld) és stekelisták (Gartner, Nagy Lajos).¹⁹

Összességében Ignótus pszichoanalízishez való hozzáállásának kereteit egyfelől a racionális Ignótus racionalitás iránti vonzódása adja, a fölvilágosult és fölvilágosító gondolkodóé a fölvilágosítás iránt. S az ember okosabbá és jobbá tételének a – ha nem is a naiv hite, de – vágya és az ember megismerésének és önismeretének igénye alkotja a keret másik oldalát.

⁹ Ld. Freud – Ferenczi, 2003, 221. o.

¹⁰ Ld. Ignótus, 2010a, 2010b.

¹¹ Ld. Ignótus, 2010c.

¹² Ld. bővebben Hárs, 2010a.

¹³ Ld. bővebben Hárs, 2010a.

¹⁴ Ld. bővebben Hárs, 2010a.

¹⁵ Ld. bővebben Hárs, 2010a.

¹⁶ Ld. bővebben Hárs, 2010a.

¹⁷ Ld. bővebben Hárs, 2010a.

¹⁸ Vö. Ignótus, 2010d, 36.

¹⁹ Ld. Hárs, 2008b.

Ezért szinte mindegy is lesz számára, hogy az analízis valóban gyógyító erejű-e, avagy sem.²⁰ Meggyőződésének és részleges kételyének ez a kettősége, a hit az orvos személyes gyógyerejében és a kételkedés az analízis terápiás mindenhatóságában évek során át kristályosodott ki Ignotusban, s megszilárdulásában minden bizonnyal nagy szerepe volt Hollós István általa ismertetett könyvének, a *Búcsúm a Sárga Háztól*nak is.²¹

Ignotus legeredetibb analitikus gondolatai az állatokkal kapcsolatosak. Az „állatok pszichoanalízise” sohasem tartozott a pszichoanalízis mainstream témái közé, noha abban az időben Groddeck publikált ilyen vonatkozású tanulmányt²², Máday pedig, lévén lovasztiszt, a lovak pszichológiájával is foglalkozott²³. Ignotusnál, természetesen, Ferenczi inspirációja sejlik föl a háttérben. Ignotus Hollós könyvének ismertetésében azt, az akkoriban bizonyára nem mindennapi kérdést is feszegeti, hogy „vajjon az állatok közt vannak-é örültek?” (Ignotus, 2010e, 111. o.). Az is nyilvánvaló, hogy Ignotust nem önmagukért érdeklik az állatok, hanem a tanulmányozásukból az emberre levonható következtetések miatt. (Erre a problémára még Karinyth és Füst kapcsán még visszatérek.) A házasságról szólván például – anélkül, hogy kétségbe vonná annak szükségességét vagy intézményét megkérdőjelezné – filogenetikai megalapozottságának kérdését feszegeti. Ignotus ugyanakkor azt is világosan látja, hogy nem minden emberi tulajdonság magyarázható az embernek állat voltából. Az ember másik meghatározottsága „szerencsétlen szerencséje”, az értelem és – ebben Ignotus Freudot követi – a kultúra. Természetes szinte, hogy Ignotus pszichoanalízis-felfogása és saját, az állatvilággal példálódzó pszichoanalitikus gondolatai ugyanoda vezetnek: a pszichoanalitikus megalapozottságú társadalomkritikához. Ezért talán meglepő, hogy a liberális Ignotus a pszichoanalízist mindamellett konzervatívnak tartja. Ez a két meggyőződés – az analitikus elmélet konzervativizmusa és a gyakorlat eredménytelensége – vezette el a hasonló gondolatokig: „Mint ahogy azt szokás mondani, hogy nőnek lenni magában is betegség, úgy embernek lenni is magában is betegség. Ezt az alapbetegséget meggyógyítani nem lehet, sem írral, sem psychoanalysisal, sem holmi visszatéréssel a ’természethez’. [...] Az ember tehát mindenképp örülségnek kitett, szinte örülségre rendeltetett állat, s ezért az örültek sokkal közelebbi testvéreink, mint Szent Ferencben való minden egyéb testvéreink.” (Ignotus, 2010e, 114. o.) Az ember örülségre rendeltettsége manifesztálódik a házasság meg a család és a tébolyda intézményeihez fűződő kollektív kényszerképzetekben is – és az előzőből az utóbbiba olykor egyenes út vezet. A paradoxon, amire Ignotus fölfigyel, az az, hogy e kötelék szorítását viszont csak a másik kötelékkel lehet gyógyítani; egy fojtogató kötelékét, a betegségét és a terápiáét egy természet adta kötelékkel, egy új közösséggel. Ignotus tehát egyfajta antipszichiátria híve és előhírnöke is volt.

3. *Krúdy*. Krúdy Gyula több ponton kapcsolódott e tudós társasághoz: Lévy Lajos és Ferenczi Sándor, no meg Ignotus révén.²⁴ A Krúdy és a pszichoanalízis viszonyát vizsgáló írásokban valami viszont végképp elsikkad: éppenséggel Lévy Lajos és Ignotus is. Persze, jogos Ferenczi primátusa.

²⁰ „Nem alábecsülése hát az analízis gyógyító korszakosságának sem, ha én, mondom, gyógymód mivoltával szemben tartózkodva állok.” (Ignotus, 2010, 98. o.) – Hasonló gondolatok gyakran jelentek meg Ignotus pszichoanalízissel kapcsolatos írásaiban (vö. Hárs, 2010a).

²¹ Ld. Ignotus, 2010e.

²² Ld. Groddeck, 1989.

²³ Ld. Máday, 1912, 1914.

²⁴ Ld. bővebben Hárs, 2010b, 2010c, 2012.

Javarészt azonban akkoriban fogalmazódtak meg Krúdy „ferenczi” szövegei, amikor Ferenczi Pápán katonáskodott. Ferencziben ekkor már érlelődött a *Thalassa* gondolata, amit minden valószínűség szerint nem csak Ignotusszal osztott meg, hanem – az *Álmoskönyv* egyes helyeinek tanúsága szerint – Krúdyval is. Krúdy 1919-ben írta az *Álmoskönyvet*, 1920-ban jelent meg. Sokféle megítélése van. Szokás kiindulópontnak tekinteni Krúdy és a pszichoanalízis kapcsolatára nézvést. Művét Krúdy maga a következő kontextusban helyezi el: „Nagy segítségemre volt [...] egy német álmoskönyv, amelyet nagyon régen adtak ki Lipcsében. Szerzője persze ismeretlen, ámde álommagyarázatai oly csábítóak és indokoltak, mintha egy mai korabeli Freud professzor jegyezte volna megfigyeléseit. (Általában azok az álomfejtések, amelyeket némileg eltérőnek talál az olvasó a rendes álmoskönyvek magyarázataitól, abból erednek, hogy Freud bécsi professzor úr álommagyarázatai engem is megragadtak, mint oly sokakat Magyarországon.) [...] Ámde a világért sem szeretném, ha könyvemet tudakosnak vagy álbölcsnek ítélnék, mert itt-ott Freud professzor, illetőleg Ferenczi Sándor doktor nagyszerű tanításának nyomai mutatkoznak.” (Krúdy, 1985, 15. o.). Nyilvánvaló, hogy Krúdy számára a *pszichoanalízis csak egy, a lehetséges források közül*.

És hát egészen másfajta (magán)mitológiává áll össze Krúdy fejében az álmok, Erósz és Thanatosz, meg az okkult birodalma, mint Freudnál vagy Ferenczinél. Az álmok ősi tudások paplanja alá bújnak, a jóslások és babonák az álom köntösét öltik magukra, Erósz és Thanatosz pedig kéz a kézben sétálgatnak ki-be az éjszakai és a nappali világ kapuin. Krúdy maga is részben ebben látta saját *Álmoskönyve* eredetiségét: „Az emberiség történelme: álmoknak sorozata. [...] A Kárpátoktól az Adriáig minden lehunyó nappal felébrednek az álmok árnyai. Az emberek kezdik azt a másvilági életüket, amelyre másnap felébredve magyarázatot keresnek. A sok régi, bölcs *Álmoskönyv* mellett tán elkél az én szerény próbálkozásom.” (Krúdy, 1985, 11. o.) Akár ebből is kiindulhatnánk, ha választ akarunk kapni arra a kérdésre, milyen viszonyban is áll Krúdy *Álmoskönyve* és egyéb vonatkozó írásai a pszichoanalízissel. Közös jellemzőjük: a kétségek, hogy mi fejthető meg analitikusan, és mi nem. De a bizonyosság is, hogy érvényes lehet az analitikus értelmezés, ha az elfojtás tartalmát nem korlátozzuk föltétlenül a – még ha a legtágabb értelemben is vett – szexualitásra. Noha Freud maga is látott összefüggést az álmok és a halál között, azt egészen másképpen látta, mint Krúdy Gyula. S az álmok funkcióját – úgy a gyógyításban, mint az attól elválaszthatatlan megértésben – szintúgy egészen másképpen látta. Freud nem gondolt arra, hogy az álmok vigasztalóak lehetnek, számára a megértés-önmegértés eszközei voltak. Krúdynál maguknak az álmoknak a „vigasztaló”, azaz gyógyító szerepe áll szemben az értelmezés terápiás hatásaival a klasszikus pszichoanalízisben. Ez egybecseng azzal a Ferenczi által hangsúlyozott fölismeréssel, hogy minden egyes alvásunk a legelső elalvás megismétlése, s mint ilyen, visszatérés a feltétlen mindenhatóság állapotába. És egybecseng azzal a Róheim által is képviselt gondolattal, hogy az álom nem csupán az alvás, hanem az élet őrzője is.²⁵

Krúdy valóban kétségbe ejtheti a téma kutatóit. Mégpedig két szempontból is. Egyrészt nehéz meghatározni Krúdynak a pszichoanalízissel kapcsolatos lehetséges – mind írásos, mind pedig szóbeli – forrásait, másrészt Krúdy viszonya a pszichoanalízishez idővel megváltozott. Krúdy *Álmoskönyvének* – s ezzel együtt a könyv pszichoanalízishez való viszonyának – megítélése meglehetősen sokszínű és szélsőséges a szakirodalomban. Krúdy a „freudizmust” csupán – éppen – 1918-19 után fogadta kritikusan. Egy helyütt így ír: „Most ismét álmodnak

²⁵ Vö. Róheim, 2009.

Magyarországon, és az álmokat nem mindig lehet megfejteni az eddigi kulcsokkal.” (Krúdy, 1985, 351.o.)

Számomra ez azzal a problémával függ ez össze, hogy miként és miért is kopik ki Ferenczi és a pszichoanalízis a Krúdy-szövegekből. Mert tény, hogy Ferenczi és/vagy a pszichoanalízis emlegetése a húszas évektől kezdődően egyre inkább kiveszik Krúdy írásaiból. Semmiképpen sem tudhatjuk be ezt a személyes viszonyok megromlásának. Föltételezem, hogy Krúdynak a pszichoanalízishez való viszonya részben a háború, részben pedig a Tanácsköztársaság bukásának hatására változott meg. A törés, amely egész életszemléletét érinthette, éppen az 1918-19-20-as évekre tehető. *A Totem-Tabu* című írás zárásában olvasható sorok éppen a kétkedés első írásos jelei. Az „én” ebben a szövegben – az én olvasatomban legalábbis – nem (csupán) Krúdy Gyula, hanem egy általános én, az egyes „ember”, akinek bizonyos bajaira és szenvedéseire a pszichoanalízis nem nyújt, mert nem is nyújthat enyhülést. *A Totem és tabu*, s Freud más hasonló, az emberiség egészére, nem pedig az egyénre vonatkozó művei vigaszt, értelmet és megnyugvást adhatnak az *emberiségnek* az emberiség problémái tekintetében, de – és szerintem ezt vette észre Krúdy – nem nyújthatnak vigaszt, értelmet és megnyugvást az *egyes embernek* arra a saját problémájára, ahogy az emberiség problémáit megéli. Másrészt, a történelem, a háború és a politika olyan új, más, mégis mély és komoly sérüléseket – szellemieket, fizikaiakat és szociálisakat egyaránt – képes okozni az egyes embernek is, amelyeknek kezelése túllépi az orvosi kompetenciát. Hogy Krúdy Gyula viszonya a pszichoanalízishez, legalábbis mint gyógyító eljáráshoz, megváltozott, ez a törés nézetem szerint az 1918-20-as évekre tehető; és mögötte nem a pszichoanalízis magyarországi képviselőihez való személyes viszonyának megváltozása áll, hanem a (számára) analitikusan földolgozhatatlan háborús és egyéb szociális-politikai tapasztalatok.

Meggyőződésem, hogy Krúdy írásainak megértése hozzájárulhat a pszichoanalitikus álmöfölgés és álmértelmezés – és ezek tudományos státuszának – újragondolásához. A szempontok, amiket számunkra ehhez Krúdy fölkinál, a következők:

Krúdy *Álmoskönyve* nemcsak mint „jó” vagy „rossz” minőségű irodalom olvasható, hanem a pszichoanalitikus álmelmélet újra kontextualizálásaként is. Olyan keretként, amelyben a pszichoanalitikus álmértelmezés egy a sok közül – s ez következésképpen visszahat magának a pszichoanalízisnek az értelmezésére is. Krúdy *Álmoskönyvének* irodalmi értékelésétől eltekintve és a kultúrtörténet, művelődéstörténet, tudománytörténet felől közelítve a kérdéshez, megfordíthatjuk a kontextus problémáját. Nem az a kérdés, hogyan illeszkedik bele ez a mű Krúdy munkásságának, a magyar irodalomnak vagy általában az irodalomnak a kontextusába, hanem az, miként változtatja meg a pszichoanalízis recepciójának kontextusát – hogyan kontextualizálja újra a pszichoanalízist.

4. *Füst*. Négy „külsősünk” közül kétségtelenül Füst Milánt gyúrte meg legjobban a pszichoanalitikus centrifuga. Ennek legfőbb okát abban látom, hogy nem az analitikusokkal együtt, hanem velük párhuzamosan gondolkodott. Rendhagyó témafölvetései rendhagyó feldolgozásához pedig akár szövetségesre is találhatott volna a pszichoanalízisben az akadémikus pszichológiával szemben, s talált volna is talán, ha nem érintett személyesen betegként. Így viszont csak a sértődöttsége erősödött – nem tudván megbékélni a nem egyenrangú orvos-beteg viszonytal, fölényes kioktatásként élte meg az analíziseket, személyes vitaként a személytelen elméleteket. Kritikái és egyetértései oka végső soron ugyanaz volt: sem ő, sem pedig a pszichoanalitikusok nem vették észre, hogy – akárcsak Groddeck vagy Karinthy – másfajta lélekfogalommal dolgozott.

Füst viszonya a pszichoanalízishez alapvetően ambivalens. Időnként fejlődésre képtelen, zárt, ortodox rendszernek tekinti, máskor lelkes követőjeként maga is meg akarja tanulni. Viszonyát külön árnyalja a pszichoanalízis „zsidó tudomány” jellege, minthogy Füst érzései a zsidósággal, saját zsidóságával kapcsolatban is, szintén ambivalensek voltak.

Füstöt számos magyar pszichoanalitikushoz fűzték személyes, olykor baráti szálak. Ezek a kapcsolatok meglehetősen változatosak voltak jellegük (ismeretség, barátság, orvos-páciens viszony, irodalmi viszonyok: szerző-szerkesztő, író-társ stb.), mélységük és – gyakran idővel változó – érzelmi előjelük szerint. Általánosságban elmondható, hogy Füst úgy vélte, az analitikusok sűrűn túllépik szakmai kompetenciájuk területét (illetéktelenül kirándulnak az irodalom, a művészet, a kultúra, a filozófia ösvényein), és Freud eredetiségével szemben csupán egy zárt rendszer sematikus követői. Levelezésében és naplóiban a magyar pszichoanalitikus egyesület tagjai közül a következők nevével találkozhatunk: Bálint Alice, Berény Róbert, Eisler Mihály József, Ferenczi Sándor, Hajdú Lilly, Hermann Imre, Hollós István, Ignótus, Lévy Kata, Lévy Lajos, Radó Sándor, Rényi (Gyömrői) Edit, Révész Erzsébet, Révész László, Róheim Géza, Spitz Árpád René, Szilágyi Géza, Varjas Sándor. Emellett többször föltűnik az individuálpszichológusok közül Kulcsár István, Székely Béla, Nagy Lajos és Szondi Lipót neve is. Analitikus kapcsolatban állt Eisler Mihály Józseffel, Hermann Imrével és Georg Groddeckkel. Tény, hogy Groddecken, Révész Erzsébeten, Lévy Lajoson és Lévy Katán kívül mindenki megkapta a magáét.

A most főlemlegetett viszonyokat máshol régebben már jórészt megírtam, így most, itt ezekkel részletesen nem foglalkozom. Legyen elég csupán néhány jelzésértékű füsti jellemzés. Eisler Mihály József „egy kis földönfutó, – egy mit-ugrálsz!”²⁶, Berény Róbert „ökör”²⁷, Hermann Imre „kultur-tehén és kultur-tehenek tanítója”²⁸ és szintén „ökör”²⁹, de Hollós István „sem okos ember”³⁰, Révész László pedig „üres edény”³¹, ami egy nap megtelt pszichoanalízissel. Róheim Géza „[d]úrva elme, inkább ostoba, mint okos”³².

További bántódást jelentettek Füstnek az analitikusok vélt „lopásai”. Lacannal kapcsolatban ezt írja: „Egy fiatal francia pszichoanalitikus, mint hallom, megírta a tükör-stádiumot, – arról írt, amit húsz éve hirdetek, hogy ’minden, ami van, lenni akar és tükröződni és azáltal is válik valamivé, hogy tükröződik.....’” (Füst, 2012, 1335. o.) Jungról pedig többször is ezt: „Ő introverciónak és extraversionnak nevezi, amit én külső és belső szemléletnek, tehát nemcsak az alap gondolatban, de még az elnevezésben is azonosak vagyunk. S az ő latin terminológiája aztán közkeletű is lett, még hazánkban is: irodalomtörténészeink és filozófusaink intro- és extravertált művészi típusokról beszélnek Jungra hivatkozva, mintha a világon se lettem volna.” (Füst, 1967, 722. o.)

Külön lehetne foglalkozni Füst Ferenczihez való viszonyával. Füst Milán mindig is szeretett volna közel kerülni Ferenczihez, de ez sohasem sikerült, sem magánemberként, sem pedig páciensként. Emellett, Groddeck betoppánása mindkettejük életébe, Füst Ferenczihez való viszonyára a testvérféltékenység borús árnyékát vethette. *Glosszák a butaságról* – ez a címe

²⁶ Füst, 2012, 698.o

²⁷ Füst: 2002, 625.o.

²⁸ Füst, 2012, 1509.o

²⁹ Füst, 2012, 1406.o

³⁰ Füst, 2012, 1406.o

³¹ Füst, 2012, 1032.o

³² Füst, 2012, 1418.o

Füst *Hábi-Szádi*-ja egyik fejezetének. A butaság példázatai között pedig sűrűn szerepelnek a hétköznapi tudálékoskodásra váltott pszichológiai és pszichoanalitikus ismeretek. A *Glosszák a butaságról* példái között mégiscsak találunk egy beazonosítható szereplőt. Ez pedig nem más, mint Ferenczi Sándor: „Egy valamiféle úgynevezett tudós könyvében az áll, hogy lelki berendezésünk azért ilyen, vagy olyan, mert a tengerből származunk. Mikor ezt olvastam, megálltam. – No most mondd meg, mi ebben a feneketlen ostobaság? – buzdítottam magamat. – Valóban a tengerből származunk? – tettem föl a kérdést. – Ez még lehetséges is – feleltem magamnak azonnal. – Akkor hát hol kell itt keresni a butaság magvát? Ki van-e zárva, hogy e tengeri származásnak lelki következményei vannak rajtunk? Még ez sincs kizárva bizony. Lehet-e tehát ezt állítani? Lehet, szabad, senkinek semmi baja se lesz tőle. És mégse tanácsos ezt állítani? Nem tanácsos. És miért nem? Mindenekelőtt nézzük meg, termékeny gondolat-e ez, olyan-e, amelynek előzményei, vagyis e végeredményig való útja tanulságokat rejthet magában? Ezt nem lehet állítani, akárhogy forgatom is, ilyesmit nem tudok fölfedezni benne. [...] Az ilyen megállapításokat tehát bizvást az üres frázisok világába kell utalni. A tudósoknak ugyanis tisztába kell jönniök azzal, hogy egyáltalán vizsgálható-e ez a dolog, amelynek vizsgálatába belekezdtek.” (Füst, 1977, 395–396 o.)

A Freudhoz való hozzáállását hadd érzékeltessem egyetlen idézettel: „Tolsztojnak a felesége és leánya írták még a leveleit is, Freudnak felesége levitte a nyaralóba egész dolgozószobáját, még a régi ceruzáját is ott találta megszokott helyén...., az én viszonyaim nem ilyen kedvezők.” (Füst, 2012, 1422. o.) Az analitikus elméleteket Füst hol túl egyszerűsítőnek, hol túlzottan bonyolultnak tartotta. Jellemző, hogy egyetlen egy tanítás nyerte el hosszú távú és változatlan elismerését, a racionalizálás tana, de Füst ezt is másképp értelmezte. Nála a racionalizálás lényegében utólagos okkeresés valamihez, aminek nem tudjuk az okát. A pszichoanalízis ennél jóval szigorúbb: ott a nem ismerés helyén az el nem ismerés áll, és az igazolás mellett a valódi ok(ok) elrejtése is. Ugyanez a helyzet az elfojtás fogalmával is. Füst azt írja: „Az anyag is te vagy, no de a szűrő is te vagy, – szoktam én mondani olyan fiatalembereknek, akik egyes filozófusok hatása alatt büszkélkedni kezdenek állati mivoltukkal.” (Füst, 1977, 219. o.)

Van néhány párhuzamosan megjelenő probléma és téma Füst és Ferenczi írásaiban; lehet, ez csupán a véletlen műve. Tegyük hozzá, még ebben az esetben is figyelemreméltó. Am ugyanekkora a valószínűsége annak, hogy mindketten közös forrásból merítettek, s amellet fogok érvelni, hogy ez a közös forrás Georg Groddeck. Három fogalom köré csoportosíthatóak ezek: (1) a mimikri mint védekezés, (2) az Ósvalami és (3) a „tibeti lélektan” köré. A „tibeti lélektan” két, egymással összefüggő ponton jelent támadást a freudi tanokkal szemben. Az egyik a lelki személyiség szerkezetét érinti, a másik a gyermek pszichés képességeit. Groddeck egyik felosztása szerint a lelki személyiség férfi, női és gyermeki részekből áll. Másutt, ahogy azt az Ósvalami jellemzésekor láttuk, arról beszél, hogy az kiterjed a lélek és a test egészére, így magában foglalja a lelki szerkezet freudi rétegeit is. Füst Milánánál a lélek szerkezetéről a következőt olvashatjuk: „S a mi kolostorunk egyik nagyon régi könyvében az ember lelkéről ez áll: – nehogy azt higgyétek, a lélek nem valami egység, hanem gyülekezet.” (Füst, 1977, 357. o.)

S még két idézett mondat, hogy Füstöt világosabban lássuk: „Még az is lehet, hogy meg fogom tanulni az analyzist s analizálni fogok!” (Füst, 2012, 1204. o.) És: „Úgy látszik, nekem nem való a psychoanalízis.” (Füst, 2002, 178. o.)

5. *Karinthy*. Ha Karinthyt kell elhelyeznem a bevezetőben fölvázolt kontextusban, két név ötlük elsőre az eszembe: Gulliveré és Énké-é. Az első persze Swift teremtménye, a második is csak részben Karinthyé. Míg Gulliver iránti érdeklődésében mások mellett Ferenczivel is osztozik, nála azonban, Ferenczitől is eltérően, ez az érdeklődés egyértelműen a szociálpszichológia kérdései felé mutat. De ebbe az irányba mutat például az *Aladdin és Aladár vagy a jó modor iskolája. Új magyar illemtan* című írás is, ahol többek közt a „csőcselékösztön”, a „csordaösztön”, a „társadalmi szolidaritás”, a „kollektív érzés” és a „majmolóösztön” közötti összefüggéseket és különbségeket fejtegeti. Arról nem is beszélve, hogy Kolozsvári Grandpierre Emil egyébként az első klasszikus magyar tömeglélektani írásnak a *Tanár úr kérem* kötet *Röhög az egész osztály* című írását tartja. „A humoreszk fölépítésében egy zeneműhöz hasonlatos, egyben a legjobb tömeglélektani tanulmányunk.” (Kolozsvári, 1984, 407. o.)

6.

Visszatérve Gulliverre: Nemes Livia a *Thalassát* és a *Capilláriát* egyaránt utópiának látja, az egyiket tudományosnak, a másikat irodalminak.³³ De nem csupán az a különbség Ferenczi és Karinthy között, hogy az egyik „tudományos utópiát”, a másik „irodalmi utópiát” alkot. A nyelv problémája összeköti és elválasztja őket abban, hogy Ferenczi számára is a nyelv elsősorban a „lélek nyelve”, de ezen belül a szenvedély nyelve és a gyengédség nyelve, nyelv, ami pszichoszexuális fejlődésünket meghatározza, nyelv, amit és amelynek hatásait a szexuálpszichológia és a fejlődéspszichológia képes leírni. Karinthy nál a nyelv – míg a *Capilláriában* feltűnően hordozza e dimenziókat is – elsősorban szociálpszichológiai kérdés. Ezek a szempontok ötvöződnek majd Szathmári Sándornak a nyíltan pszichoanalitikus utalásokat is tartalmazó *Kazohiniájában*, amit nem véletlenül ajánlott Karinthynek, s amely éppúgy körüljárja a nemek problémáit, mint a társadalmi berendezkedéseket. Karinthy mindkét gulliveriádája, az *Utazás Faramidóba* is, arra a közhelyre épül, hogy az emberi érintkezés legalapvetőbb és hagyományos eszköze a nyelv. De míg Swiftnél a nyelv csak leküzdendő, elválasztó és összekötő akadály, Karinthy nál ez a nyelv átszexualizált nyelv és a hatalom nyelve is.

Ha a gulliveriádák utazások voltak a koponyánkon kívül, s ha utazott Karinthy a koponyája körül (újabb gulliveriáda), akkor ebben a rendszerben az *Én és Énke* egyfajta „utazás a koponyán belül”.

Énke többször is fölbukkan az életműben, először Gasparecz figurájában³⁴, majd később még többször is, bár leginkább az *Én és Énke* című írást szokás emlegetni. Kolozsvári Grandpierre Emil a *Széljegyzetek a legnagyobb magyar humorista életművére* című esszéjében irodalmi párhuzamot von (hatást mutat ki?) Pirandello *Párbeszéd a Nagy Én és a kis én között* című művével, amikor az Énke problémáját feszegeti.³⁵ Pirandello Énkéje is az Énnel párhuzamosan, azaz nem keresztezve annak útját, nem is dialógusba vagy konfliktusba keveredve vele, hanem mellette haladva, utánozva, eltulozva, kifigurázva, reagálva – de nem az Én-re, hanem az Én gondolataira és cselekvéseire –, sokszor kellemetlen, de megkerülhetetlen útítárs, aki gyakorta meg is gátolja, hogy az Én megvalósítsa céljait. Pontosabban – sportnyelven szólva (s Karinthyhoz közel állott a sport) – Énke megelőzi az Én-t egy párhuzamos pályán, mint az úszók vagy a futók, s előbb szakítja át a cenzúra és

³³ Nemes, 1994.

³⁴ Ld. Karinthy, 1981.

³⁵ Ld. Kolozsvári, 1984, 415. o.

következésképpen a cselekvés vagy kimondás célszalagját, vagy előbb érinti meg a (sokszor thalasszális) medence oldalát mint az Én.

Sokan gondolják azt, hogy Énke megfeleltethető lenne a pszichoanalitikus fölfogás(ok) lelki apparátusa valamely elemének. Énke azonban nem a tudattalan. Énke nem is az Ösztönén, sem pedig a Felettes-Én. Énke egy másik Én az Énben, pontosabban egy másik ember. Emberke. *Minimalisierter Doppelgänger*. Mert Karinthyál az Én, legalábbis ebben a kontextusban, semmiképpen sem a freudi terminológia Én-je, aki egyensúlyoz a Felettes-Én és az Ösztönén között. Karinthy Énje maga az ember, tudatával és tudattalanjával együtt. Így Énkének is éppúgy van Ösztönénje, Felettes-Énje és Én-je, mint az Énnek. Énke tehát maga is többszólamú. A lélek polifóniájának ez a megkettőzése (megsokszorozása?) az, ami Karinthy pszichológiáját – hasonlóan Groddeckéhoz és Füst Milánéhoz – alapvetően elkülöníti a hagyományos pszichoanalízistől.

7. *És az állatok.* Talán írónak/művésznek kell lenni ahhoz, hogy az embert annyira megérintsék az állati lelkek is, mint az emberekéi. Az már külön unicum, ha az ily módon érintett ember még a pszichoanalízis által is megérintett. Az itt tárgyalt szerzők közül Ignotus, Füst és Karinthy azt hiszem, ilyen különlegességet jelent.

Csak az egy Krúdy volt az ebből az általam összeállított négyesfogatból, aki csodálta bár mind a pszichoanalízist, mind az állatokat, de valahogy nem sikerült őt egyiknek sem önkéntes és sorsszerű, önnönmaga körül forgó álmaiból fölébresztenie. Ezt illusztrálni elég egy rövid idézet abból a cikkből, amit Krúdy a pesti pszichoanalitikus kongresszus alkalmából írt: „Élvezetes órákon hallgattam barátomat (dr. F. S.-t) a *Totem-Tabu* című könyv nagyszerűségeiről, az ausztráliai vadak struccmadárral, emuval s medvével való atyafiságos viszonylatáról, a gorilla szerelmi életéről, az ősember keletkezéséről, a szentségek és borzalmak, a tabuk létrejöttéről. Az egész elmerült, messzi világról, amely az emberiség bölcsőjét körülfogta.” (Krúdy: 1984, 574. o.) Ha valaki is olvasta a Totem és tabut, tudja, hogy medvékről és gorillákról aligha esik benne szó...

Ezzel szemben Ignotus igenis odafigyelt Freud és Ferenczi gondolataira. Utószó(ka)t írva Freud Önéletrajzához³⁶ hosszan fejtegeti saját gondolatait a filo- és ontogenezis kapcsolatáról, s hogy mennyire fontosnak tartja a témát és saját ez irányú fejtegetéseit, azt az is igazolja, hogy majdnem szó szerint ismétli meg mondandója egy részét a Tallózás Freudhoz című cikkében.³⁷ „Ha az ember: állat, akkor lehetetlen, hogy valamint testi, azonképp lelki mivolta ne épüljön állati múltján. [...] E gondolat rendjén vesz észre s tesz fel Ferenczi olyasmit, mint hogy, mondjuk, a méhmagzatnak a méhvízben való úszkálása: emléke s megisméltése az őállatok tengerbeli életének. [...] ha a pszichoanalízis kivétel nélkül minden lelki s idegbeli rendellenességről megállapítja, hogy regresszió, vagyis visszaesés az egyénnek olyan kisdedkori vagy az, az emberi nemnek olyan vademberkori állapotába, mikor az, ami a mai meglett embernél abnormitás, a kisdednél vagy a vadembernél norma: akkor minden bizonnyal vannak olyan emberi abnormitások is, melyek még valamely állati étape-on voltak normák.” Innen kezdődik meg az a szövegrész, amit majd áttemel másik írásba, azért is talán, mert ez az, amit saját fölfedezésének tartott. „Itt egy percre megszakítom a gondolat menetét, hogy megemlékezzem egy nemrég elhalt német íróról, Th. Zellről, ki ugyan nem volt hivatalosan bejegyzett tudós, ellenben zseniális természet volt, s állatlélektani megfigyelései kicsiben nem jelentéktelenebbek, mint a pszichoanalízis nagyban. Zell az ő népszerű írásaiban

³⁶ Ignotus, 2010a és 2010b.

³⁷ Ignotus, 2010c.

olyan találgatásokkal bajlódik, hogy mint származtassa teszem a háziállatok természetét s gyakran érthetetlen szokásait vadon élő őseikéből, kiknél ezek nagyon is megokoltak voltak. [...] Zelltől származik a végtelen fontos megkülönböztetés orr- és szem-állatok között, [...] nem mondhatom el a százféle fontosságot, mit Zell e megkülönböztetésre épít, csak azt a sejtelmét írom ide, hogy volt egy kora ideje az emberfajtának, mikor a föld gőzbe s ködbe burkolva nem ismert egyenes napvilágot, csak homályos derengést, s az ember akkor még orr-állat volt, később lett, mikor a nap szétverte az ősködöt, szem-állattá... ha ez így vagy ilyenféleképp van – pedig nem is lehet másképp – akkor bizonyos, hogy a mai emberi léleknek úgy normáiban, mint abnormitásaiban rátalálhatni az állatösök hagyományaira, [...] azt lehet feltenni, hogy némely lelki betegeknek rossz szagokkal s rossz szagú dolgokkal való bajlódásai visszaesések az orr-állati állapotba, ezerféléit lehet megmagyarázni az embernek dögevő természetével, a majom-ös magyarázhatja meg, hogy miért nem lehet gyermeket másképp nevelni, mint szerelmes és utánzó természetének felhasználásával, s a békaös is, ki szerelem közben öklével temetkezik a nőténye hónaljába, megmagyaráz egyet-mást a hónaljnak csiklandós és erotikus természetéből...” (Ignotus, 2010b, 56-58 o.) És a Tallózás Freudhoz végén ehhez még hozzáteszi: „Mert van egyfajta szaporodás: a legősibb s az eredendő, s mind a többi ebből fejlődött: az oszlás útján való továbbszaporodás. Mikor is a sejt vagy az egysejtű állat kettévál, ő maga megszűnik, nincs, vagyis „meghalt”, de a belőle lett két új valaki igenis él. Vagyis itt a halál egybeesett a születéssel, tehát öröklődhetett is... Érdekelne, hogy zoológusok s analitikusok előtt ez így plauzibilis-e...” (Ignotus, 2010c, 101-103 o.)

Ahogy itt láthatóan Ferenczi *Thalassája* volt gondolatébresztő hatással Ignotusra, úgy – mint korábban már utaltam rá – Hollós *Búcsúm a Sárga Háztól* című könyve is megihlette. A gondolat meglepően eredeti: a háziállatok „örültségét” Ignotus az emberhez való alkalmazkodásból vezeti le, akit viszont – s itt Freudot követi – a civilizáció „kergetett az örületbe”. „Olyan Szent Ferenc-es lélek, mint aminő Hollós, nyilván gondolt már rá, hogy vajjon az állatok közt vannak-é örültek? Azt hiszem: igen – azok, amelyek valami oknál fogva kikerültek, kivétettek vagy kiverettek természettől fogva alakult életrendjükből. [...] S abban meg bizonyos vagyok, mert látom, hogy az emberi társadalomba már beleszületett s benne nevelkedő háziállat, főképp amely az emberrel annyira életközösségben él, mint a kutya, legalább is súlyosan neurotikus. [...] A kutyánál bizonyára számba kell venni, hogy a természettől fogva symbiotikus állat, vagyis a természetben is alkalmazkodnia kell [...] az emberhez is, mint a legnagyobb vadászhoz. [...] Mint ahogy azt szokás mondani, hogy nőnek lenni magában is betegség, úgy embernek lenni is magában is betegség. Ezt az alapbetegséget meggyógyítani nem lehet, sem írral, sem pszichoanalízissal, sem holmi visszatéréssel a 'természethez'. Az a természet, ahová az ember visszatérhetne, már nincs meg, nem neki való, nem bírná, mindenütt túlemelkedett már rajta s az úgynevezett vademberek ugyanúgy nem élnek már benne, mint a londoni vagy berlini emberek. [...] Az ember tehát mindenképp örültségnek kitett, szinte örültségre rendeltetett állat, s ezért az örültek sokkal közelebbi testvéreink, mint Szent Ferencben való minden egyéb testvéreink.” (Ignotus 2010e, 111-114 o.)

És van Ignotusnál még egy érdekes momentum, ami az állatok és az ember kapcsolatával összefügg. Ez pedig a házasság intézményére vonatkozó reflexiója, amely részben támaszkodik Freud gondolataira az őshorda természetéről, de az emberi természet magyarázatában túl is lép azon, egyfajta „kettős származás” elméletet villantva föl. „A házasság nem minden állatnál, de az emberi állatnál nyilvánvalóan természettől fogva lett formája a férfi és nő szerelmi közösségen épülő életközösségének. Házasságban él, tudnivaló,

az oroszlan, már annál fogva is, hogy éppen csak óra- és éjcaka-járásnyi területen akad minden éjcakára annyi zsákmányolni s megenni való, amennyi két, s ha kölykezik, néhány ilyen bendőnek elég. Ugyanezen okból s ugyanígy él házasságban s ezzel a hitvesi hűség s a pater certus állapotában a gorilla, az orángután és, gondolom, a csimpánz is, mely, mint vérenek összetétele mutatja, csupa legközelebb atyjafia, tehát nyilván felmenője vagy legalább is rokonéletű szomszédja az állati embernek. Az ember tehát, egyrészt, örökölte a házasságot. [...] Ám az embernek majomősei vagy atyjafiai nem csupán ezek a házasmajmok, hanem, mint ugyancsak vérvizsgálat bizonyítja, a pávián és egyébfélék is, melyek nem házas, hanem csorda, tehát háreméletet élnek, vagy, ahol nem csordában, szervezett és szerelmeikben monopolista diktátor alatt, ott csoportosan s szerelmi összevisszaságban. Hogy az ember fán élő állat volt? Számos anatómiai maradványa mutatja, s hogy csordai életet élő, azt számos társadalmi, szokási, hajlandóságbeli maradvány – egyebek közt a férfi kimondott szultáni hajlandósága. Ám, úgy látszik, élhettek emberek rendezetlen csoportokban is s ezzel szerelmi összevisszaságban, mert az ember, a nő is, észrevehetően poligám hajlandóságú. Erre a két momentumra: hogy az emberben s szokásaiban s hajlandóságaiban egyfelől házaspári életű, másfelől csorda- és csoportos életű származásra valló sajátosságok egyformán mutatkoznak, mintha nem eléggé ügyelnének azok a tudósok, kik az emberállatnak egységes származását teszik fel. Amily ellentétek mutatkoznak természetében: aligha lehet egységes származású, s többfelől származván, ez összetett természetéből kisarjadt szokásaiban, hajlandóságaiban, tehát intézményeiben is minduntalan felbukkannak s megmutatkoznak az ellentmondások s összeegyeztethetlenségek.” (Ignotus, 2010f, 128-129 o.) Láthatóan viszont Freudot követi abban is, hogy a filogenezisből párhuzamosan vezeti le lelki berendezésünket és intézményes berendezkedéseinket.

Füst Milánnak a Ferencziével és Groddeckével gyakran összezsengő elmélkedéseit másutt már bővebben bemutattam³⁸, itt most csak néhány jellemző idézetre térek ki. Ezek mind a mimikri problémakörébe tartoznak: „a Jeges-tenger fókái fehérén szülik fiaikat. [...] Mert a foka nem tudja megvédeni csecsemőjét a támadó jegesmedvétől, sem a rozomáktól, sem a fehér farkastól [...] Épp ezért már az anyaméh gondoskodik a kölyök védelméről. Fehér burkot ad rá, hogy az ellenségek ne tudják megkülönböztetni a hómezőtől. [...] És egyes madarak szervezete mi módon értesül a karvaly külsejéről, tollazatáról s olyannyira, hogy pontosan utánacsinálja az ártatlan madár védelmére? [...] A bogár nyilván nem tud a halálról, csak az életét félti, anélkül, hogy tudná mit csinál. Viszont, ha üldözik, halottnak tettet magát.” (Füst, 1977, 480–481 o.) A holtnak tettetés analóg jelenség azzal, amit Ferenczi a gyermeket érő traumatikus sokkhatás következményeként ír le: a gyermek érzelmi tetszhalottá válik, „az érzések [...] a tudattalan testibe záratnak”. (Ferenczi, 1996, 207. o.) A Ferenczinél a mimikri fogalmának első megjelenésekor felvetődő kérdésfeltevéseket is érdemes összevetni Füst kérdésfeltevéseivel „Hogyan erőlteti rá a környezet az állat- vagy növényfajokra saját színét? A környezetnek magának (sarkvidék) nem áll érdekében a medve bundáját fehérre színezn; ebből csak a medvének származik haszna. Elméletileg azonban nem kizárt, hogy egy magasabb rendű elv, például az egyén és a környezet, beleértve a természet egyetemes nyugalomra törekvését, folyamatosan a veszély és a szenvedés felhalmozódásának kiegyenlítésén munkálkodik. Ez az elv teszi, hogy a környezet átengedi saját színét az egyénnek, és segít ez utóbbinak feloltni a külső színt.” (Ferenczi, 1996, 47. o.) Válasza megegyezik Füst válaszával, de Groddeckével is: egy, az egyéntől független, de rá és környezetére egyaránt érvényes külső elvet feltételez. S a *Thalassa* egyik alapgondolata, az

³⁸ Ld. Hárs, 2008a.

emléknyomok öröklődése a filogenezis során és ennek összefüggése a katasztrófákkal, szintén fölkelhet Füstnél: „Ha elképzeljük azt a rémületet, amelyet az őskor anyafókája érzett, mikor még színes irhájú kölkét visszatértek sehol se találta, sőt, mikor esetleg még vérvnyomokat is látott a hóban, vagy kölke tetemének maradványait is, – nem könnyen elképzelhető-e, hogy ez a tapasztalat egész szervezetére hatott, tehát azokra az erőkre is, amelyek benne ivadékaikat formálják? S ehhez hozzá kell még képzelni persze az anyaméh évmilliók fokról-fokra való kísérleteit, amíg a rémületek hatása alatt eljutott a fehér színig – s ugyanez érvényes a szirten fészkelő tengeri madaraknak körtealakú tojásait illetőleg is. Mikor e madarak a szirtekre kerültek, gömbölyű tojásaik nyilván legurultak s ez a tragikum épp oly megrázó hatással lehetett e madarak lelkére, mint a fókákra fiaik pusztulása.” (Füst, 1977, 372. o.)

Találunk persze olyan megjegyzéseket is, amelyek viszont Ignotus nézeteihez hasonlítanak. Például: „Az ember pszichikus természete mindenféle állatot utánoz: vannak köztük nappali vadászok és olyanok, akik csak éjjel tudnak élni és gyűlölik a délelőttiakat, vannak köztük ravasz rókák és kegyetlen farkasok, rágcshalók, tömpefejű birkák, akik néha még külsőleg is hasonlítanak a birkához, sőt még hiénatermesztűek is, baglyok, csuhás denevérek és így tovább. Vannak, akik csak a nagy vadat szeretik, mint az oroszán és mások: az apró kis hasznok emberei. S van aztán egy fajta, amelynek az állatok közt hiába keresnők mását, akik tehát a többi emberhez sem hasonlítanak s ezek a szellemiség emberei.” (Füst, 1977, 136. o.) És ott van a már emlegetett „tibeti lélektan” alapgondolata, a lélek polifóniája is, csak éppen most mint az állatokkal szemben az emberi lény specifikuma, amely „egyszerre áldás és átok”: „Abban különbözünk legfőképpen az állattól, hogy a teve és vadszamár lelkében nincs vita.” (Füst, 1977, 16. o.)

Ignotushoz hasonlóan Karinthy is nagyra törő álmok fonálait vetette föl a pszichoanalízisről elvárásai szövökezetére: ő is szeretne volna, ha az kiterjeszkedhetne az emberi világon túl az állatok világára is. Az *'Egyoldalú beszélgetés Tomival. És a remény, hogy egyszer párbeszéddé válik'* és az *'Ebcson se forr be könnyen – és egyéb kutyabajok. Egy délelőtt az Állatorvosi Főiskolán'* című írásai legalábbis erről tanúskodnak. A *'Naplóm. Állatok'* címűben pedig Jack London ábrázolási módszerét hasonlítja a lélekelemzéshez. Ez utóbbiban így ír – a kutyához: „Regényhőst csinált belőled, méghozzá modern, lélekelemző eszközökkel, s ha magad, analfabéta létedre, nem is igazoltad a módszert elismeréssel, ez a módszer mégiscsak megbízhatóbb volt a régieknél, mert legalább nem használt fel egyszerű hasonlatnak, amivel embertársainkat dicsérjük vagy szapuljuk. [...] A tudomány is kiveszi részét a versenyben, ha számodra nem is mindig kívánatos módon: Pavlov híres kutyakísérletei óta komoly kilátásaink nőttek, hogy az emberlelkeket a kutyalelekből vezessük le, egzakt, tudományos módon csakúgy, ahogy valamikor az állati bonctanon keresztül jutottunk el az emberi test megismeréséhez. [...] A múlt század végén tanúi voltunk, miként fejtette meg egy Freud Zsigmond nevű kutató ama bonyolult jelképrendszer néhány betűjét, amivel a *bennünk rejlő ősi állat* igyekszik megértetni magát a fölébe nőtt Emberi Intellektussal. Miért ne remélhetnénk hát, hogy a külső világban élő állattestvéreink vagy akár növénytestvéreink nyelvét is megfejtje egyszer valaki? [...] De ehhez szükségünk van ama vonzalomnak nyílt bevallására, amit a keresztény dialektika szinte elavultnak tűnő szóval szeretetnek nevez, s amit Assisi Szent Ferenc a megértés egyetlen kulcsának tartott. Állítólag beszélt is a madarakkal és a halakkal.” (Karinthy, 1933a)

Ez az írás 1933-ból való. De hogy makacs és visszatérő ötletéről van szó, azt igazolja, hogy már 1929-ben is izgatja Karinthyt. „Jack London tehát csinált egy vakmerő és érdekes

kísérletet. Hogy kutyahőse valódi regényhős lehessen, olyan korban, mikor a teljes ábrázolásnak immár elengedhetetlen feltétele a belső élet feltárása is, gondolatok és érzések párhuzamossága a történnel és cselekvéssel, egyszóval az úgynevezett lélekelemző módszer – hogy kutyahőse ne csak Héraklésze és Bayard lovagja, de Raszkolnyikovja és Bovarynéje is lehessen a róla szóló regénynek, szükséges volt beleélnie magát nemcsak a kutyasorsba, de a kutyalélekbe is. [...] Jack London egyszerűen megfordította a dolgot – nem a kutya ösztönfunkcióiba helyettesítette be az ember gondolat- és érzésvilágát, hanem megpróbálta azt, ami bennünk gondolat és érzés, úgy fejezni ki, a kutyán keresztül, mint ősi, eleven ösztönt, ami bennünk elkorcsosodott formában szerepel már csak, mint gondolat és érzés, a kutyánál azonban legtágabb értelemben él és érvényesül. Ennek a legtágabb értelemnek alkalmazásakor kiderül, hogy a kutyalélek tulajdonképpen nem szűkebb és tartalmatlanabb, hanem nagyobb és tartalmasabb, mint az emberlélek. Mert mi a lélek tartalma? Emlékek és vágyak. Ezeknek színezete adja meg az egyéniséget. [...] Az állat azonban annyi idő, mint amennyi egész fajtája – minden egyes kutya tízezer év emlékét és tapasztalatát képviseli, személyében – és tízezer év homályos, határozatlan és tagolatlan emléke együttvéve mégiscsak több, mint hatvan év éles és tagolt és határozott emléke. [...] Közülünk is csak ama kevesen értenek a nyelvükön, akikben van valami az emberi fajta tízezer éves múltjából, valami szokatlanul erős ösztöne az emberi szolidaritásnak - akik testvérnek érezték őket, nem úgy, mint Darwin, hanem úgy, mint Szent Ferenc, nem azért, mert mi is állatok vagyunk, hanem azért, mert bennük is van valami emberi.” (Karinthy, 1929)

Ez a Szent Ferenc-i gondolat, amit már Ignotusnál is láthattunk, visszatér egy másik, az „állatklinikáról” szóló írásban is, noha itt a karinthy humorral fűszerezve. „Nehezményezem, hogy lélektani és elmeorvosi osztály nincs. [...] Nálunk érdemes volna *lélekelemző* klinikát állítani fel: annyi kitűnő analitikusunk van, freudista, stekelista, adlerista, akiket foglalkoztatni lehetne. Régi hitem, hogy a nyulak *üldöztetési mániáját*, az oroszánok *szadizmusát*, a bárányok *mazochizmusát*, a saját hímjének fejét leharapó ájtatos kabóca hiszteriko-neurotikus *idegességét*, a kölykeit felfaló emse *Ödipusz-komplexusát* beható lélekelemzéssel kellene gyógykezelnie. [...] S ők is, a kanáritól a zsiráfig, a *szenvedésben* csakúgy viselkednek, mint mi: nézz bele megtört szemükbe, vedd észre reszkető tagjaikat, ahogy az asztalra kerülnek, képzeld tulajdon torkod lüktetését, gyomrod émelygését, ahogy eleven húrukba vág a gyógyító kés – s részvéteden át megérted az Élőlények testvériségének Szent Ferenc-i gondolatát. A *szenvedés közössége* csinál elefántot a szúnyogból s az elefántból szúnyogot, ebben az egyetemes nyomorúságban, testvéreim kanárik és kutyák, tehének és sertések és tücskök és bogarak.” (Karinthy, 1933b)

Még egy figyelemre méltó dolog: a halál és az öngyilkosság problémáját Karinthy éppúgy egybekapcsolja a pszichoanalízis állatokra vonatkozathatóságával, mint Füst Milán. Karinthy így ír: „Fabre-nak, a zseniális entomológusnak szép kis tanulmánya a *skorpió öngyilkosságáról* negatív eredményről számol be: kísérletei döntő módon megcáfolják azt a babonát, hogy az emberen kívül van élőlény a földön, mely végveszedelem esetén a halál kínjait azzal rövidíti meg, hogy önmaga vet gyors véget életének. Ezzel az állatok öngyilkosságáról szóló feltevésnek utolsó bizonyítéka is elesik: a suicidium végképpen emberi fajtánk szomorú privilégiuma marad.” (Karinthy 2013, 206. o.) Később pedig így folytatja: „Így válik érthetővé, miért és mennyiben emberi dolog az öngyilkosság – azért és annyiban, amiért és amennyiben az állatok, önálló énjük nem lévén, nincs mit elveszteniök, nem örülhetnek meg, vagy jobban mondva, az állatok tulajdonképpen mind örültek,

egyéneikben örülten születnek, s életük végéig rángatja őket dróton a megadott Ösztön rögeszméje. Soha nem értette meg jól a téboly lényegét, akire az állatok, különösen a rovarok makacs, egyforma tevékenysége, minden egyéni örömet megtagadó lázas erőfeszítése nem gyakorolta még a tipikus mánia – megszállottság hatását. A galacsinhajtó bogár, a veszettül zabáló hernyó engem ellenállhatatlanul emlékeztetett azokra, akiket a tébolydákban láttam, megmerevedve valamely állandó mozdulat ismétlésében. Az állatok a maguk rögeszméjét születésük előtt kapják – nem kerülhetnek szembe a problémával, amitől az öngyilkos – e probléma elől és nem a halál elől – a halálba menekül.” (Karinthy 2013, 210-211 o.) Füst pedig így ír: „Hát tud az állat a halálról, vagy nem tud? [...] az állat pontosan gyilkol, úgy, ahogy a legkitünőbb sebész tenné, továbbá menekül, ha veszélyt érez, tehát fél a haláltól, de az elefánt se fél többé a döglött tigristől, mert látja, hogy már nem él, még a bivaly is oda megy és megszagolja, továbbá sok állat halottnak tettet magát, hogy ne bántsák, még továbbá: a kutya már messziről vonít, ha halottat szimatol valahol, tehát tud-e az állat a halálról, vagy nem tud? [...] Úgy látszik, mégse tud, mármint olyan értelemben, ahogy az ember tud róla [...]. Mert ha tudna róla, imádkozna, mondjuk, vagy legalább is gyakran elszomorodna, valahányszor a halál eszébe jut, akárcsak az ember. [...] Az állat tehát látja, hogy van halál, menekül is a veszély elől, de tudomást, úgy látszik, azért mégse vesz róla, mert nem tud tudomást venni semmiről, hiányzik belőle a tudomásulvétel átka, vagy adománya.” (Füst, 1977, 17-18. o.) Úgy vélem, nem botorság a jelzett egybecsengések, visszhangok, közös problémafölvetések mögött az írók Ferenczivel és egymással való, részben kávéházi beszélgetéseit sejteni.

8. *Ferenczi Freud előtt elrejtett élete.* Érdekes: a Freud-Ferenczi levelezésben, de Ferenczi egyéb levelezésében sem kerülnek elő a budapesti kávéházi művészet nevei, talán csak Ignotusé és Berény Róberté. Hogy ez a külföldi kollégáknak nem tűnik föl és így nem is hiányzik, az rendben van, honnan is kellene tudniuk erről. Az már furcsább, hogy a pszichoanalízis és az irodalomtudomány magyar történészeinek nem tűnt szembe az az egyszerű tény, hogy miközben Ferenczi köztudottan és adatolhatóan együtt mulatozott például Kosztolányival, Karinthyval, Krúdyval, és kár lenne tovább sorolni, addig a Mesternek nem említette meg őket. Bármennyire is beszélünk a korabeli Bécs és Budapest hasonlóságáról, Freud és Ferenczi mentalitásának különbözősége evidencia. Úgy vélem, nem akarta a Mester rosszsallását kivívni kétes társasága miatt, hiszen a művészeleket Freud csak – időbeli és földrajzi – távolból szerette. Freud nemcsak a korabeli művészetre volt vak és süket, de arra az életformára is, ami korának Budapestjén (de kétségkívül Bécsben is) összesűrítette a levegőt tudósok, tanárok, orvosok, írók, művészek körül – s ahol föloldódni vagy szétfoszlani látszottak tudomány és művészet határai. Ebben a közegben dolgozott Schnitzler és Zweig, lüktetett Otto Gross és Csáth Géza, írt Karinthy és Füst, festett Klimt és Dalí. Ferenczi mintha szégyellte volna ezt a bohém társaságot Freud előtt. Ha elővesszük levelezéseit Freuddal, Groddeckkel, Jones-szal, nyomát is alig találjuk Ferenczi másik, Budapesten élt életének. Holott tudhatjuk, tudjuk, ebben a közegben élt. Még Clara Thompson is azt írja: „olyan impulzívan szenvedélyes volt, mint általában a cigányzene rajongói. Ő maga előnyben részesítette szentimentális jellemvonásait” (Thompson, 2000, 167. o.). Azonban a Groddeckkel és a Jones-szal folytatott levelezésben sem szerepel sem Krúdy, sem Karinthy, sem pedig Füst Milán – ez utóbbi hiánya azért is meglepő, mert Groddeck neki éppúgy barátja is volt, mint Ferenczinek.³⁹ Mindössze Ignotust említi meg – Jonesnak – egyszer 1913-ban és

³⁹ Bővebben ld. Hárs, 2008a.

egyszer 1914-ben.⁴⁰ Viszont, már csak Füst Milán és Berény Róbert barátsága (és analitikus kapcsolata?) miatt is érdekes, hogy Berényt Ferenczi Freudnak többször emlegeti, megint csak Füst említése nélkül.⁴¹ Egy Eperjesen tett, médiumok megfigyelésére irányuló kirándulása kapcsán 1911-ben írja: „Berény barátom, a tehetséges fiatal festő kísér el erre a kirándulásra.” (Freud – Ferenczi, 2000, 429. o.) Később a Freud Mózes-könyvéhez készülő illusztrációk megalkotójaként kerül elő neve a levelezésben, 1914-ben (Freud – Ferenczi, 2002a, 287. és 288. o.). Majd 1916-ban: „Vasárnap egy barátommal (a festővel) és Ignotusszal voltam együtt.” (Freud – Ferenczi, 2002b, 249. o.) És egy 1919-es levélből megtudhatjuk, hogy Berény azok közé tartozott, akiket nem csupán bemutatott Freudnak, de el is vitte a festőhöz a Mestert. „Berélyné asszony, a festő felesége, akinek a kertjében tavaly még olyan jó frissítőt kaptunk (talán még emlékszik arra a kellemes estére a budai oldalon), ez idő tájt a bécsi m.[agyar] követségen dolgozik gyors- és gépíróként.” (Freud – Ferenczi, 2003, 251. o.) Mindez azért is érdekes, mert rámutat arra, hogy Ferenczi kit, mit és miért kívánt Freuddal saját kapcsolatrendszeréből megosztani. Karinthy, Krúdy és Füst neve a levelezésekben véletlenül sem szerepel.

9.

Ezzel a tudatos – vagy tudattalan – távolságtartással szemben mi történt a másik oldalon? Ignotus, talán személyes analízise elakadása miatt is, kételkedni kezdett az analízis gyógyító erejében, egyre inkább filozófiának, az ő szavaival „embernézetnek” tekintette azt.⁴²

Krúdy Gyulának, részben hasonlóképpen, egyrészt a pszichoanalízis terápiás használatával kapcsolatosan merültek föl kételyei, de nála e kételyek kialakulásában a világháborúnak és az 1918-19-es magyarországi eseményeknek is döntő szerepe volt: a pszichoanalízis nem csupán, mint az egyénre szabott gyógyír, de mint az emberiség lehetséges gyógyítója is kudarcra ítéltetett Krúdy gondolkodásában.⁴³

Füst Milán eltávolodásában elsősorban a személyes sértettségeknek volt szerepe, de bizonyára annak is, hogy többszöri próbálkozásai az analízissel, nem hozták meg számára a remélt eredményeket.⁴⁴ Igaz, Füst saját viselkedésével, mint akadályozó tényezővel is tisztában volt, amint ez naplójából is kiderül: „Most látom csak: ez a Ferenczi mégsem oly ostoba. A tapasztalt ember tartózkodásával utasította vissza mindig közeledésemet – s ez érettségre vall. – Micsoda gaffokat követtem el... meglátogattam... nem volt otthon nem felelt reá... könyvet küldtem neki, – az autóbuzson majd a nyakába borúltam... el akartam kísérni villát nézni... Erzsí villát keresett számára... Ajánlkoztunk nála. S ő szíves volt és tartózkodó. – Dúrvasága után még én tettem szóvá az ügyet, – s ő elhárította ezt is, – nem is igen mentegette magát hibájáért, ami szintén életismeretét dicséri... Nem is oly ostoba. – Én ezzel szemben határtalanul gyerekes és ostoba voltam bizonyos dolgokban.” (Füst, 2012, 1317-1318 o.)

Karinthynál, Krúdyhoz hasonlóan, a fenntartások mögött részben a háború tapasztalatait, részben, Füsthez hasonlóan, személyes okokat kell keresnünk: higgyük el neki, hogy nehéz lehet annak tárgyilagosnak lenni, akinek a saját felesége is a pszichoanalízissel kacérkodik. Emellett tudományelméleti megfontolásai, a saját, (racionális) tudománnyal szembeni

⁴⁰ Ferenczi, 2010, 40. és 65. o. (A Freud – Ferenczi levelezésben Ignotus többször is szerepel, erre most nem térek ki itt részletesen, máshol már írtam róla – ld. pl. Hárs, 2010a.)

⁴¹ Ezek a viszonyok még elemzésre várnak, ahogyan Berény szerepe is a pszichoanalitikus közéletben. Berényről és Füstől ld. Hárs, 2008a.

⁴² Ld. bővebben Hárs, 2010a.

⁴³ Ld. bővebben Hárs, 2010c.

⁴⁴ Ld. bővebben Hárs, 2008a.

elvárásai sem találkoztak össze azzal, amit a pszichoanalízisben, mint tudományban látni vélt.⁴⁵

10. *Utóhang.* Befejezésül hadd szóljon egy centrifuga. Minden gép meghibásodhat, vagy jöhet egy áramszünet. Így van ez a centrifugával is, még jó, ha nem véglegesen és egyoldalúan centripetális működésmódba vált át. A pszichoanalízis és a mozgalom is bizony nem egyszer kilökte önmagából, eltaszította önmagától híveit – vagy: a történelmi, esetleg élettörténeti körülményeik alakultak úgy, hogy a távolodást választották, vagy az jutott nekik. Ferenczi fölveti egy helyütt a genitofugális és a genitopetális áramlások fogalmi bevezetésének kérdését. Bár ő kifejezetten a szexuális libidóval kapcsolatban említi föl ezeket, elképzelése jól alkalmazható arra a libidinózus helyzetre, ami a pszichoanalitikus centrumot és környezetét jellemezte és jellemzi. Ha a testet testületként, és a genitálét annak libidinózus centrumaként – vezetőként vagy vezető testületként – képzeljük el, a szerveket pedig egy szervezet tagjaiként, akkor könnyen le- vagy átfordíthatóvá válik nyelvünkre Ferenczinek a *Thalassában* fölvezetett ötlete: „a libidónak ’genitofugális’ visszaömlése képzelhető el a test szerveibe, tükörképeként ama ’genitopetális’ áramlatnak, amely a feszültségi fázis alatt az ingerületeket a szervekből a genitáléhoz vezette. Abban a pillanatban, amikor a libidó a genitáléből átömlik a pszichofizikai organizmus egészére, jön létre az a ’boldogságérzés’, amelyben a szervek hasznos működése megkapja jutalmát és egyúttal ösztönzést nyer újabb munkateljesítményre.”⁴⁶ Nos, a fölemlített esetekben ez a bizonyos „boldogságérzés” elmaradt, a „működés” sem „hasznosnak”, sem jutalmazandónak nem ítéltetett, az újabb „munkateljesítmények” viszont valóban „ösztönzést” nyertek – azután hasznosak is, jutalmazandóak is voltak, noha már kívül a centrifuga egyszerre óvó és vigyázó falain.

Négy szólam pörgött ki elénk e centrifugából, a szerelmesek csalódásának négy szólama. Mert az analitikus centrifugára is igaz, amit Füst Milántól már idéztem: „Az anyag is te vagy, no de a szűrő is te vagy”. Karinthy pedig azt írja a *’Miért megyek orvoshoz?’* című szusszanatában: „*pszichoanalitikushoz*, mert gyanús, hogy egy éve semmi bajom, rémes állapotban lehet az alsó tudatom, ki kell mosatni.” (Karinthy, 2013, 195.o.)

Irodalom:

- FERENCZI S. (1991): A pszichoszexuális impotencia analitikai értelmezése és gyógyítása. In: *Lélekgyógyászat. Válogatott írások.* (Vál. Gulyás Katalin), Budapest, Kossuth, 1991, 25–46.
- FERENCZI S. (1996): *Klinikai napló 1932.* Budapest, Akadémiai Kiadó, 1996.
- FERENCZI S. (1997): *Katasztrófák a nemi működés fejlődésében.* Budapest, Budapest, Filum, 1997.
- Ferenczi Sándor levelezése Ernest Jonesszal és Georg Groddeckkal.* Budapest, Thalassa Alapítvány – Imágó Egyesület, 2010.
- FREUD, S. (1993): Önéletrajz. In: *Sigmund Freud Művei I. Önéletrajzi írások.* Budapest, Cserépfalvi, 1993, 9-63.
- FREUD, S. – FERENCZI S. (2000): *Levelezés. I/1. 1908-1911.* Budapest, Thalassa Alapítvány – Pólya Kiadó, 2000.
- FREUD, S. – FERENCZI S. (2002a): *Levelezés. I/2. 1912-1914.* Budapest, Thalassa Alapítvány – Pólya Kiadó, 2002.

⁴⁵ Ld. bővebben Hárs, 2013a.

⁴⁶ Ferenczi, 1997, 53.

- FREUD, S. – FERENCZI S. (2002b): *Levelezés*. II/1. 1914-1916. Budapest, Thalassa Alapítvány – Pólya Kiadó, 2002.
- FREUD, S. – FERENCZI S. (2003): *Levelezés*. II/2. 1917-1919. Budapest, Thalassa Alapítvány – Pólya Kiadó, 2003.
- FREUD, S. – FERENCZI S. (2004): *Levelezés*. III/1. 1920-1924. Budapest, Thalassa Alapítvány – Pólya Kiadó, 2004.
- FREUD, S. – FERENCZI S. (2005): *Levelezés*. III/2. 1925-1933. Budapest, Thalassa Alapítvány – Pólya Kiadó, 2005.
- FÜST, M. (1967): Gondolatok vázlata a külső és belső szemléletről. In: *Emlékezések és tanulmányok*. Budapest, Magvető Könyvkiadó, 1967, 722–731.
- FÜST M. (1977): *Ez mind én voltam egykor. Hábi-Szádi küzdelmeinek könyve*. Budapest, Magvető – Szépirodalmi Könyvkiadó, 1977.
- Füst Milán Összegyűjtött Levelei*. Budapest, Fekete Sas Kiadó, 2002.
- FÜST M. (2012): *Teljes Napló*. Digitális Irodalmi Akadémia, Budapest, Petőfi Irodalmi Múzeum, 2012.
- GRODDECK, G. (1989): Unconscious Purpose in Animal Behaviour. In: *Exploring the Unconscious*. Worcester, Vision, 1989, 40-45.
- HÁRS Gy. P. (2008a): Ferenczi, Groddeck, Füst Milán. Az F1-G-F2 háromszög. In: *Typus Budapestiensis*. Thalassa, Budapest, 2008, 171-212.
- HÁRS Gy. P. (2008b): *Pszichoanalízis a Nyugatban* (I). Múlt és Jövő, 2008/1, 61-83.
- HÁRS Gy. P. (2010a): Túl az óFerenczián – Utószó. In: *Túl az óFerenczián. Válogatás Ignotus pszichoanalitikus vonatkozású írásaiból*, Budapest, Múlt és Jövő, 2010, 229-309.
- HÁRS Gy. P. (2010b): Krúdy Gyula és a pszichoanalízis. Bevezetés a pszichoanalitológiába. In: *Kutatások az Eötvös József Főiskolán*. Baja, Eötvös József Főiskola, 2010, 69-78.
- HÁRS Gy. P. (2010c): *Álmosváros – Budapest*. Múlt és Jövő, 2010/3, 51-68.
- HÁRS Gy. P. (2012): *Krúdy Álmoskönyve és az Álmoskönyv Krúdyja*. Lélekelemzés, 2012/1, 27-47.
- HÁRS Gy. P. (2013a): „röpködő rémmaki”. In: *Karinthy Frigyes: „Új lélektan”*. *Pszichoanalitikus írások*. Budapest, Múlt és Jövő, 2013., 371-443.
- HÁRS Gy. P. (2013b): *Karinthy és a pszichoanalízis*. Imago Budapest (ex-Thalassa), 2013/3-4, 79-94.
- HOLLÓS, I. (1990): *Búcsúm a Sárga Háztól*. Budapest, Cserépfalvi, 1990.
- IGNOTUS (2010a): Utószó Freud önéletrajzának magyar fordításához. In: Hárs Gy. P. (szerk.) *Túl az óFerenczián. Válogatás Ignotus pszichoanalitikus vonatkozású írásaiból*. Budapest, Múlt és Jövő, 2010, 49-54.
- IGNOTUS (2010b): Utószó az utószóhoz. In: Hárs Gy. P. (szerk.) *Túl az óFerenczián. Válogatás Ignotus pszichoanalitikus vonatkozású írásaiból*. Budapest, Múlt és Jövő, 2010, 55-59.
- IGNOTUS (2010c): Tallózás Freudhoz. In: Hárs Gy. P. (szerk.) *Túl az óFerenczián. Válogatás Ignotus pszichoanalitikus vonatkozású írásaiból*. Budapest, Múlt és Jövő, 2010, 97-103.
- IGNOTUS (2010d): Irodalom – vagy egy kisfiú s a kis öreg. In: Hárs Gy. P. (szerk.) *Túl az óFerenczián. Válogatás Ignotus pszichoanalitikus vonatkozású írásaiból*. Budapest, Múlt és Jövő, 2010, 33-40.
- IGNOTUS (2010e): Testvéreink, az örültek. In: Hárs Gy. P. (szerk.) *Túl az óFerenczián. Válogatás Ignotus pszichoanalitikus vonatkozású írásaiból*. Budapest, Múlt és Jövő, 2010, 107-114.

- IGNOTUS (2010f): A házasság „válsága. In: Hárs Gy. P. (szerk.) *Túl az óFerenczián. Válogatás Ignotus pszichoanalitikus vonatkozású írásaiból*. Budapest, Múlt és Jövő, 2010, 125-133.
- KARINTHY F. (1929): *Naplóm. Állatok*. Pesti Napló, 1929. június 16.
- KARINTHY F. (1933a): *Egyoldalú beszélgetés Tomival. És a remény, hogy egyszer párbeszéddé válik*. Pesti Napló, 1933. augusztus 13.
- KARINTHY Frigyes (1933b): *Porszem*. Új Idők, 1933. I. évf.
- KARINTHY F. (1981): *Én és Énke*. Budapest, Móra, 1981.
- KARINTHY F. (2013): „Új lélektan”. *Pszichoanalitikus írások*. Budapest, Múlt és Jövő, 2013.
- KOLOZSVÁRI G. E. (1984): *Eretnek esszék*. Budapest, Magvető, 1984.
- KRÚDY Gy. (1884): Totem-Tabu. In: *Magyar Tükör*. Budapest, Szépirodalmi, 1984, 572-575.
- KRÚDY Gy. (1985): *Álmoskönyv. Tenyérjósítások könyve*. Budapest, Szépirodalmi, 1985.
- MÁDAY I.: *Psychologie des Pferdes und der Dressur*. Berlin, 1912.
- MÁDAY I. (1914): *Gibt es denkende Tiere?* Leipzig, 1914.
- NEMES L. (1994): Karakter és korszellem. Párhuzamok Ferenczi Sándor és Karinty Frigyes között. In: *Alkotó és alkotás*. Budapest, T-Twins, 1994, 71–86.
- RÓHEIM G. (2009): Az animizmus és az álmok. In: *Ádám álma*. (szerk. Hárs Gy. P.) Budapest, Múlt és Jövő, 2009, 211-225.
- SZATHMÁRI S. (1972): *Kazohínia*. Budapest, Magvető, 1972.
- THOMPSON, C. M. (2000): Ferenczi Sándor, 1873-1933. In: Mészáros Judit (szerk.): *In memoriam Ferenczi Sándor*. Budapest, József, 2000, 165-178.